

АКАДЕМИК ЮРИЙ ДЕРЕНИКОВИЧ АПРЕСЯН НА 90 ГОДИНИ

¹⁾Димитър Веселинов, ²⁾Надя Делева
*сп. „Чуждоезиково обучение“
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

На 2 февруари 2020 год. забележителният учен лингвист Юрий Дереникович Апресян навършва 90 години. Той е известен на световната научна общественост с новаторските си теоретични трудове в областта на лексикографията, структурната лингвистика, лексикалната семантика, синтаксиса. Научните публикации на акад. Ю. Д. Апресян са сред класическите лингвистични трудове, широко използвани и извън пределите на Русия. Неговите изследвания оказват колосално влияние върху развитието на руската и на световната наука за езика.



Книгата му „Идеи и методы современной структурной лингвистики“ (1966) е преведена още през 70-те год. на XX в. на английски, френски, испански, португалски, унгарски, полски, а монографията „Лексическая семантика. Синонимические средства языка“ (1974) – на английски и полски език.

Най-значимите научни постижения на акад. Ю. Д. Апресян са свързани с теорията и практиката на лексикографията. Той е автор на няколко фундаментални и новаторски речника, създадени с негово участие или под негово ръководство: „Новый большой англо-русский словарь“ (1993 – 1994), „Англо-русский синонимический словарь“ (1979), „Русский глагол – венгерский глагол“ (1982), „Толково-комбинаторный словарь современно-

го русского языка“ (1984), „Новый объяснительный словарь синонимов русского языка“, „Активный словарь русского языка“ (2014).

В началото на 80-те години на XX в. Ю. Д. Апресян обосновава теорията за интегралното лингвистично описание на езика, основите на която се съдържат в работите му по лексикална семантика. Това описание изисква речникът и граматиката да са съгласувани по типовете информация и по формалните начини на записването ѝ. От една страна, това предполага съставянето на граматика, във всяко правило на която да бъде точно посочен класът думи, към който то може да бъде приложено, а от друга – необходимо е в речника да бъдат отразени за всяка лексема всичките ѝ свойства, произтичащи от лингвистичните правила: семантични, синтактични, съчетателни, морфологически и др. Тези принципи изискват пълно речниково описание на всяка лексема в езика, което трябва да включва не само приетите в традиционната лексикография тълкуване, стилистически и граматически сведения и примери за употребата ѝ, но и нови типове лексикографска информация за синтактичните конструкции, управлението, прозодичните особености, прагматиката, конотациите и др. Обичайното за традиционните речници тълкуване-перифраза се заменя с аналитично тълкуване, съставено на специален семантичен метаезик. Концепцията на Ю. Д. Апресян за метаезика, разработена още от самото начало на лексикографската му дейност, предполага, че в него влизат както така наречените „семантични примитиви“ – базови смисли, неподлежащи на по-нататъшно тълкуване, така и по-сложни думи. Ю. Апресян разграничава и по-малки смисли от семантичните примитиви, които нарича „семантични кварки“. Това са елементи, за които в естествения език няма реално съществуващи думи, затова те могат да бъдат назовани само терминологично. Ю. Д. Апресян изследва например елемента „фасадност“ като отличаващ значенията на думи, описващи несиметрично ориентирани обекти и влияещи на смислите на съчетанията на тези думи, в частност с пространствените предлози. В част от работите си той описва семантичните примитиви, „кварките“ и някои по-сложни смислови елементи, определяйки ги като „системообразуващи смисли“. В аналитичните тълкувания Ю. Апресян предлага да се разграничават различни смислови компоненти – пресупозиция и асерция наред с модална рамка и рамка на наблюдение, в които се съдържат оценки на говорещия и положението на говорещия във времето и пространството спрямо описваната ситуация, разглеждат се цели класове от езикови единици, при описанието на които се изисква позоваването на тези фигури.

Важно свойство на интегралното описание на езика е показването на процесите на взаимодействие между езиковите единици. Ю. Д. Апресян обосновава понятието за нетривиално правило на семантично взаимодействие и предлага система от такива правила.

Ученият задълбочено изследва съчетателните свойства на думите, предлагайки да се разграничават семантична (свободна) съчетаемост, която може да бъде описана с помощта на правила, лексикална (свързана) съчетаемост, задавана със списък от лексеми, също така морфологическа, синтактична и комуникативна съчетаемост.

В работата си върху руската лексика Ю. Д. Апресян се ръководи от провъзгласения от него принцип за системната лексикография, разглеждайки езика като съставен не от отделни лексикални единици, а като сложно организирана система. В концепцията за системна лексикография ключова роля играят понятията „лексикографски тип“ и „лексикографски портрет“. Те отразяват както резултатите от лексикографската класификация на думите по определени свойства („тип“), така и резултатите от разкриването на индивидуалните особености на думите („портрет“).

Лексикографските типове се формират отчасти поради формалната организация на езика, преди всичко особеностите на морфологията, словообразуването и синтаксиса, а отчасти под въздействието на различни културни фактори, образувачи специфична за дадения език „наивна“ картина на света.

Решаваща е ролята на Ю. Д. Апресян в процеса на работа с групата лингвисти лексикографи от двата колектива, създадени от него в рамките на Руската академия на науките – Лабораторията по компютърна лингвистика в Института по проблемите на предаване на информацията „А. А. Харкевич“ и Сектора по теоретична семантика на Института по руски език „В. В. Виноградов“. През 2014 г. са издадени първите два тома от Активния речник на руския език, подготвен под негова редакция. Този речник няма аналог в рускоезичната лексикография и е съчетание от идеите за интегралното описание на езика и системната лексикография, на които ученият е посветил много години от творческата си дейност.

През 1974 год. Ю. Д. Апресян основава постоянно действащ семинар по приложна и теоретична лингвистика, който работи в продължение на вече 35 години и се превръща в център на лингвистичния живот в Москва. На обсъжданията по време на заседанията учени от цяла Русия свободно обменят мнения и гледни точки, води се сериозна научна дискусия. Семинарът е ядрото, формирало утвърдената в наши дни Московска семантична школа, чийто водещ с право се смята Ю. Д. Апресян.

През 2004 год. Руската академия на науките награждава Ю. Д. Апресян със златен медал „Владимир Дал“ за работата му върху „Новый объяснительный словарь синонимов“.

През 2005 год. Софийският университет „Св. Климент Охридски“ му присъжда званието *dostor honoris causa*.

Исклучителната професионална добросъвестност, неуморният интерес и любов към езика, трудолюбието и научното любопитство, уважението

към други лингвистични концепции се съчетават у Юрий Дереникович Апресян с високи нравствени принципи, скромност, човешка топлина и благородство.

Желаем здраве и реализиране на изследователските му идеи!

**ON THE OCCASION OF 90TH ANNIVERSARY
OF ACADEMICIAN YURI D. APRESYAN**

✉ **Prof. Dimitar Vesselinov, DSc.**
Editor-in-Chief
Foreign Language Teaching Journal
Sofia, Bulgaria

Dr. Nadya Deleva, Assist. Prof.
University of Sofia
Sofia, Bulgaria